

Zgodovinske okoliščine, v katerih je bil preprečen »miting resnice« v Ljubljani

Božo Repe

Namen prispevka:

Prispevek želi prikazati politične in mednacionalne okoliščine, v katerih je bil preprečen »miting resnice« v Ljubljani, in temelji na raziskavah o razpadu Jugoslavije, ki jih je opravil pisec.

Metodologija:

Uporabljena je bila zgodovinopisna metodologija, ki temelji na raziskovanju primarnih virov (navedeni arhivi), časopisnih virov, intervjujev in literature.

Ugotovitve:

Konec osemdesetih let 20. stoletja je Jugoslavija prešla v anarhično stanje. Zvezni organi so bili nemočni in brez avtoritete, JLA je začela groziti z državnimi udari. V Srbiji je na oblast prišel Slobodan Milošević, ki si je sprva skušal podrediti Jugoslavijo s ponovno centralizacijo. Z »ulično demokracijo«, to je organiziranimi mitingi po jugoslovanskih mestih, na katere so prihajali Srbi s Kosova in iz Srbije, je zamenjeval pokrajinska in republiška vodstva (Kosovo, Vojvodina, Črna gora) in si utrjeval oblast. Ker se je slovensko vodstvo upiralo centralizaciji v Miloševićevi režiji, so skušali njegovi privrženci 1. decembra 1989 (dan nastanka Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1918) miting organizirati tudi v Ljubljani. Slovenske oblasti, Ministrstvo za notranje zadeve, ki ga je vodil Tomaž Ertl, slovenska milica, Služba državne varnosti in druge službe so se z odlično organizirano akcijo temu odločno uprli. Z akcijo »Sever« je bil preprečen poskus, da bi slovensko vodstvo na zrežiranih mitingih zamenjevale nahujskane množice iz drugih republik. Slovenska milica je dokazala, da v Sloveniji veljata red in zakon in da demokratizacija poteka organizirano, dogovorno, s postopnim spreminjanjem zakonodaje in njenim spoštovanjem ter s spoštovanjem legalnih institucij. Hkrati pa je akcija »Sever« pokazala, da je Slovenija sposobna tudi s silo zavarovati svojo tedaj še republiško suverenost in doseženo stopnjo demokracije. Žal tega sporočila ne jugoslovanske in ne srbske oblasti in prav tako ne vrh JLA niso bili sposobni dojeti, zato je že čez leto dni in pol prišlo tudi do oborožene intervencije JLA, ki so se ji slovenske oborožene sile (teritorialna obramba in milica) uspešno zoperstavile.

Praktična uporabnost:

Sintetiziran prikaz zgodovinske raziskave o dogajanju v Sloveniji in Jugoslaviji, v katerem je prišlo do preprečitve »mitinga resnice«.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Pregledna študija, namenjena strokovni in širši javnosti.

UDK: 351.74/76:323.233(497.4)1989"

Ključne besede: Jugoslavija, kriza, nacionalizmi, mitingi, slovenska milica (policija), akcija »Sever«

The Historical Circumstances in Which »The Rally of Truth« in Ljubljana Was Prevented

Purpose:

To show the political and inter-nation circumstances in which »the rally of truth« in Ljubljana was prevented; the article is based on research on the break-up of Yugoslavia conducted by the author.

Methodology:

The historiographical methodology was used, which is based on the research of primary sources (the mentioned archives), newspaper sources, interviews, and literature.

Findings:

At the end of the 1980s, Yugoslavia turned into an anarchic state. The federal authorities were powerless and lacked authority, the Yugoslavia National Army started to threaten with coups d'état. In Serbia, Slobodan Milošević came to power, and initially tried to subject Yugoslavia to his rule by means of a re-centralization. By means of "street democracy", i.e. organized rallies in Yugoslavian cities, to which Serbs from Kosovo and Serbia came, he replaced the regional and republican administrations (in Kosovo, Vojvodina, and Montenegro), and thus strengthened his power. Due to the Slovenian leadership resisting the centralization directed by Milošević, his supporters tried to organize a rally also in Ljubljana, on 1 December 1989 (the day of the formation of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes in 1918). Slovenian authorities – the Ministry of the Internal Affairs, led by Tomaž Ertl, the Slovenian police, the State Security Service, and other services – resisted this by means of an excellently organized operation. Operation »Sever« [i.e. Operation North], prevented this attempt to replace the Slovenian administration with incited masses from other republics. The Slovenian police force proved that in Slovenia order was based on the law, and that democratisation was taking place in an organized and responsible manner, by gradually changing the legislation and showing respect for it and for the legal institutions. At the same time, Operation »Sever« showed that Slovenia was also able to protect its then still republican sovereignty and the level of the democracy achieved. Regretfully, this message could be comprehended by neither the Yugoslav authorities, the Serbian authorities, nor even by the leaders of the Yugoslavia National Army, which is why a year and half later, the armed intervention by the YNA also occurred, which was successfully resisted by the Slovenian armed forces (the territorial defence and police forces).

Practical implications:

A synthesized presentation of a historical research study on the circumstances in Slovenia and Yugoslavia in which »the rally of truth« was prevented.

Originality/value:

A clearly-written study, intended for the expert and broader public.

UDC: 351.74/76:323.233(497.4)"1989"

Keywords: Yugoslavia, crisis, nationalisms, rallies, Slovenian police, Operation »Sever«

1 UVOD

V letih 1987 in 1988 je Jugoslavija prešla v anarhično stanje. Zvezni organi so bili nemočni in brez avtoritete, JLA je začela groziti z državnimi udari. V Srbiji je na oblast prišel Slobodan Milošević, ki si je sprva skušal podrediti Jugoslavijo s ponovno centralizacijo, hkrati pa je že potekal intenziven proces medsebojnega prilagajanja idej vplivnih srbskih nacionalističnih razumnikov in uradne srbske politike. Srbski akademiki so leta 1986 spisali poseben memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti, v katerem so tožili nad diskriminacijo Srbije in se zavzemali za Veliko Srbijo in uradne srbske politike (Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 1995). S pomočjo propagande v tisku in na TV so Srbe pripravili na novo politiko in na to, da so Miloševića sprejeli kot absolutnega nacionalnega voditelja. Oblast si je Milošević še dodatno utrdil z »ulično demokracijo« oziroma z mitingaškimi pohodi.

2 ORGANIZACIJA MITINGOV TER RUŠENJE POKRAJINSKIH IN REPUBLIŠKIH OBLASTI PO JUGOSLAVIJI

Prvi miting je bil 9. julija 1988 v Novem Sadu. Organizirali so ga Srbi s Kosova pod vodstvom Miroslava Šolevića (Silber in Little, 1996). Z metodo mobilizacije množic se je tedaj začela »protibirokratska revolucija« – rušenje političnih vodstev, ki so nasprotovala ideji združitve vseh Srbov v eni državi. Sprva spontane mitinge je pod svojo kontrolo dobil Milošević, po poročilih SDV so voditeljem mitingov prenašali Miloševićeva navodila njegovi najožji sodelavci, o čemer priča tedanji predsednik predsedstva SFRJ Raif Dizdarević (Dizdarević, 1999). Prvo je bilo na vrsti vojvodinsko vodstvo, ki je v sporu med Miloševićem in do tedaj najvplivnejšim srbskim politikom Ivanom Stambolićem (Milošević ga je dal kasneje ubiti) sicer napačno ocenilo razmere in podprlo Stambolića. Vojvodinska inačica protibirokratske revolucije je dobila ime »jogurtna revolucija« – po jogurtih, ki so jih delili med demonstrante, ti pa so jih, namesto da bi jih pojedli, metali v kordone milice. Predstavnikov mitingašev vojvodinsko vodstvo ni hotelo sprejeti, prebivalci pa so jih sprejeli z naklonjenostjo. Šolevićevi privrženci so naslednji dan organizirali mitinge v Pančevu, avgusta pa tudi v Novi Pazovi in Titovem Vrbasu. Vse mitinge je spremljala močna srbska propaganda (najprej z »uverturno« predpripravo, nato pa s poročanjem, raznimi oddajami, intervjuji, članki, zlasti pa s posebnimi rubrikami pisem bralcev, v katerih se je poudarjala teza o Srbih kot zatiranem narodu, ki je zmagal v dveh balkanskih in dveh svetovnih vojnah, bil v nasprotju z nekaterimi drugimi jugoslovanskimi narodi na »pravi« strani, dal največ žrtev, nazadnje pa pridobitve iz vojn izgubil v miru). Iz raznih delovnih

organizacij so tudi pošiljali na stotine telegramov v podporo srbskemu vodstvu (Repe, 2002).

Tak vzorec se je potem uveljavil na vseh mitingih. Vojvodinsko vodstvo je Miloševića obtožilo, da si je oblast prisvojil na stalinistični način, zaradi česar je doživelo kritiko vrha zvezne partije. Predsedstvo pokrajinskega komiteja ZK Vojvodine je nato pod pritiskom demonstracij, ki so se nadaljevale 4. oktobra (pod vodstvom Mihajla Kertesa, partijskega sekretarja madžarskega rodu iz Bačke Palanke), napovedalo kolektivni odstop in čez dva dneva res odstopilo. Čez nekaj dni je prišlo do podobnega poskusa rušenja črnogorskega vodstva v Titogradu, ki pa je uspelo šele po ponovnem poskusu v začetku naslednjega leta, 10. januarja 1989, ko se je pred črnogorsko skupščino zbralo 150.000 ljudi in vrglo staro vodstvo (Silber in Little, 1996). Neuspešen je bil tudi prvi poskus organiziranja mitinga v Kninu na Hrvaškem (oktobra 1988), v drugo (28. februarja 1989) pa je organizacija uspela. Spomladi 1989 so se začeli tudi prvi srbski mitingi v BiH (najprej 1. marca manjši v Bosanskem Petrovcu, nato prvi odmevnejši v Titovem Drvarju). Tedaj je srbska SDV na ozemlju sosednje republike v tajnosti že zbirala »dokaze« o domnevnih pritiskih na Srbe in o njihovi ogroženosti. Septembra in oktobra so se mitingi iz Vojvodine razširili po vsej Srbiji in Črni gori. Približno 60 mitingov se je udeležilo več kot tri milijone ljudi.

3 SLOVENSKO-SRBSKI KONFLIKT O UREDITVI JUGOSLAVIJE

3.1 Najpomembnejši spori

Zmago velikosrbske usmeritve se je začel tudi srbsko-slovenski konflikt. Nesoglasje med Srbijo in federacijo na eni strani (pogledi in interesi so se večinoma ujemali, Srbija pa je federalne organe izkoriščala za izvajanje svoje politike) ter Slovenijo na drugi strani se je proti koncu osemdesetih let kazalo v vrsti ostrih konfliktov. Med njimi so najpomembnejši: seja vojaškega sveta 25. marca 1988 v Beogradu, na kateri so politični liberalizaciji v Sloveniji pripisali protirevolucionarni značaj, in slovenska reakcija na to oceno; proces proti četverici konec julija in v začetku avgusta 1988; zborovanje v Cankarjevem domu v podporo stavkajočim kosovskim rudarjem 24. februarja 1989, ki sta ga skupaj organizirali slovenska oblast in opozicija; sprejem amandmajev k slovenski ustavi 27. septembra 1989; preprečitev napovedanega »mitinga resnice« 1. decembra 1989 v Ljubljani; 14. izredni kongres ZKJ, ki je potekal od 20. do 24. januarja 1990 in ga je slovenska delegacija predčasno zapustila ter s tem povzročila razpad ZKJ; večstrankarske volitve v Sloveniji aprila 1990; poskus razorožitve slovenske TO maja 1990; sprejem Deklaracije o suverenosti v slovenski skupščini 2. julija 1990 ter plebiscit o samostojnosti in neodvisnosti republike Slovenije 23. decembra 1990 (Repe, 2001).

3.2 Vzroki za spore

Spopad med Slovenijo in Srbijo je bil hkrati spopad za naravo jugoslovanske federacije (enakopravna skupnost narodov ali Srboslavija) in soočenje dveh razvojnih modelov: moderne, pluralistične, odprte družbe, ki naj se čim prej vključi v evropske integracijske procese, ali pa patriarhalne in egalitaristične, na »modernem socializmu« temelječe skupnosti, ki se ne bo priklanjala »diktatu« zahoda in »hlapčevsko« prosila, naj jo sprejme medse. V letih 1987–1990 je bil, prvič v zgodovini jugoslovanske države po letu 1918, ključen srbsko-slovenski konflikt in ne srbsko-hrvaški, v katerem je v prejšnjih zgodovinskih obdobjih običajno Slovenija igrala »jeziček na tehtnici« (Repe, 2002).

To ni bil konflikt dveh nacionalizmov, kot so večinoma prikazovali politiki in mediji na zahodu, ampak konflikt omenjenih razvojnih modelov. Odmik Srbije od temeljev enakopravnosti, demokracije in strpnosti je dolgoletni (pri jugoslovanskih socialističnih oblasteh tudi močno osovraženi) opazovalec in analitik jugoslovanske družbe novinar Viktor Meier štel za glavni vzrok razpada Jugoslavije (Meier, 1996).

4 RAZSEŽNOSTI PREPREČITVE MITINGA V LJUBLJANI

Teze, da slovensko vodstvo ne obvladuje razmer in da ga je treba zrušiti, je uporabljal tudi Miloševićev propagandni stroj t. i. protibirokratske revolucije. Glavni organizator protibirokratske revolucije, Miroslav Šolević, je že po zborovanju v Cankarjevem domu februarja 1989, s katerim je Slovenija podprla stavkajoče albanske rudarje v Starem trgu, ki so hoteli preprečiti napovedano izničenje kosovske avtonomije, obljubil, da bo 25. marca 1989 v Ljubljani organiziral protestni miting. Prvo organizacijo mitinga v Ljubljani so sicer načrtovali celo že pred tem, v mitingaškem valu poleti in jeseni 1988, vendar bi organizacija terjala več priprav, takratni najpomembnejši cilj organizatorjev pa je bil, da disciplinirajo »srbska« ozemlja. Ponovno so poskusili 1. decembra 1989, vendar so se slovenska oblast (še posebej minister za notranje zadeve Tomaž Ertl, ki je bil operativno najbolj odgovoren), Služba državne varnosti in slovenska milica z odlično organizirano akcijo temu odločno uprle, tudi za ceno morebitnega spopada in prelivanja krvi, čeprav so se temu – kolikor je bilo v njihovi moči – hotele izogniti (Bukovnik, 2002). S tem so preprečile poskus, da bi slovensko vodstvo zamenjevale nahujskane množice iz drugih republik, dokazale, da v Sloveniji veljata red in zakon in da demokratizacija poteka organizirano, dogovorno, s postopnim spreminjanjem zakonodaje in njenim spoštovanjem ter s spoštovanjem legalnih institucij. Hkrati pa je akcija »Sever«, kot se je preprečitev mitinga imenovala, pokazala, da je Slovenija sposobna tudi s silo zavarovati svojo tedaj še republiško suverenost in doseženo stopnjo demokracije (Varnost, 1999). Žal tega sporočila ne jugoslovanske in ne srbske oblasti in prav tako ne vrh JLA niso bili sposobni dojeti, zato je že čez leto in pol prišlo tudi do oborožene intervencije JLA, ki so se ji slovenske oborožene sile (teritorialna obramba in milica) uspešno zoperstavile.

LITERATURA

- Bukovnik, A. (2002). *Sever*. Ljubljana: Zveza policijskih veteranskih društev Sever.
- Dizdarević, R. (1999). *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije: svjedočenja*. Sarajevo: OKO.
- Meier, V. (1996). *Zakaj je razpadla Jugoslavija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts: answers to criticisms*. (1995). Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts.
- Repe, B. (2001). *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana: Edicije Zgodovinskega časopisa.
- Repe, B. (2002). *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
- Silber, L., Little, A. (1996). *Smrt Jugoslavije*. Ljubljana: CO LIBRI.
- Varnost: posebna številka ob 10. obletnici akcije Sever*. (1999). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.

O avtorju:

dr. Božo Repe, redni profesor za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: bozo.repe@guest.arnes.si.